

УДК 159.9

С. Г. Стрельник

Особистісні фактори відповідальної поведінки підлітків

Анотація. Автор серед основних завдань сучасної школи визначає необхідність розвитку навичок відповідальної поведінки школярів. У статті проаналізовано основні аспекти формування у підлітковому віці навичок прийняття на себе відповідальності за наслідки власних дій (виявлення себе суб'єктом майбутньої дії). Представлено результати вимірювання тенденцій виявлення відповідальної поведінки школярів підліткового віку.

Ключові слова: відповідальність, відповідальна поведінка, підлітковий вік, гуманізація, локус контролю, соціальна зрілість.

Аннотація. Автор среди основных задач современной школы определяет необходимость развития навыков ответственного поведения школьников. В статье проанализированы основные аспекты формирования в подростковом возрасте навыков принятия на себя ответственности за последствия собственных действий (выявление себя субъектом будущего действия). Представлены результаты измерения тенденций выявления ответственного поведения школьников подросткового возраста.

Ключевые слова: ответственность, ответственное поведение, подростковый возраст, гуманизация, локус контроля, социальная зрелость.

S.H.Strelnyk. Personal factors responsible behavior of adolescents. The author of the main tasks of the modern school recognizes the need to develop the skills of responsible behavior of students. The article analyzes the main aspects of a teenager skills to assume responsibility for the consequences of their actions (identifying itself the subject of future action). The results of measurements identify trends in the behavior of responsible teens.

Keywords: responsibility, responsible behavior, adolescence, humanization, locus of control, social maturity.

Постановка проблеми. В умовах зміни соціального контексту розвитку суспільства метою навчання та виховання у національній школі стає не просто оволодіння певною сумою знань, а формування готовності підростаючого покоління до самостійної, творчої активності, здатності за власною ініціативою знаходити відповіді на ті питання, що раніше не зустрічалися у соціальному досвіді школярів, виявляти знання та вміння, яких від них потребує життя, при цьому із готовністю брати на себе відповідальність за власні рішення та вчинки. Відповідальність є характеристикою будь-яких відносин, в яких реально перебувають люди, і стосується різних аспектів їхньої діяльності. Тому в сучасних наукових дослідженнях вона розглядається комплексно і є однією з актуальних проблем філософії, етики, соціології, психології, педагогіки, екології, політології та інших наук. Найвищим рівнем відповідальної поведінки особистості традиційно вважається усвідомлення моральної відповідальності особистості перед суспільством, перед батьками, педагогами, ровесниками і самим собою

через внутрішні переконання. Разом з тим в освітніх програмах психолого-педагогічного супроводу особистості школяра в закладах освіти недостатньо представлені питання розвитку відповідальної поведінки школярів, і зокрема – підліткового віку.

Актуальність проблеми відповідальної поведінки, зокрема – прийняття відповідальних рішень у підлітковому віці, та недостатність представлення її у практиці навчально-виховної діяльності зумовили вибір тематичного поля даної статті.

Викладення основного матеріалу. Найбільш поширеним у площині наукових досліджень є трактування відповідальності як інтегральної якості, в якій об'єктивно втілюються основні вимоги суспільства щодо поведінки особистості (І.Бех, Т.Гаєва, А.Лопуховська). Відповідальність може бути перед іншою людиною, перед суспільством, перед окремими соціальними інститутами, перед власною совістю людини. Вона завжди настає в результаті здійснення контролю над діяльністю і поведінкою суб'єкта з огляду на свідоме виконання ним прийнятих норм і вимог, дає їм оцінку та ґрунтується на почутті обов'язку.

Відповідальна поведінка підлітка – інтегрована моральна властивість, яка виявляється у його здатності соціально доцільно поводитись у школі, сім'ї, предметному середовищі, конструктивно взаємодіяти з ровесниками і дорослими, усвідомлено ставитись до їхніх вимог, реалізовувати відповідно до морально-етичних принципів і вікових можливостей свої права та обов'язки, критично оцінювати власну поведінку та вчинки як корисні чи шкідливі для себе та інших.

Основними структурними компонентами відповідальної поведінки визначено: когнітивний компонент (розуміння суті і предмета відповідальності; розширення і поглиблення знань про норми і правила відповідальної поведінки); емоційно-ціннісний компонент (емоційні переживання, які розкривають суб'єктивне ставлення учнів до довкілля, оточуючих і до самих себе, що здійснюється, насамперед, через емоційно позитивне сприйняття); мотиваційний компонент (цілі та мотиви, які спонукають, спрямовують, регулюють актуальну поведінку); практичний компонент (виконання обов'язків, дотримання норм, морально-етичних вимог, зобов'язань; активні дії щодо відповідального ставлення до навчання, до себе, до інших, за доручені справи; конструктивна взаємодія з ровесниками, педагогами, батьками). Кожний з цих компонентів передбачає динаміку змін, а в своїй сукупності вони відображають зміст відповідальної поведінки особистості. Розвиток навичок відповідальної поведінки підлітка відбувається у спілкуванні із найбільш значущими особистостями – однолітками, вчителями, батьками. Досвід педагогічної роботи дозволяє нам констатувати, що найбільш суперечливо проблема відповідальної поведінки підлітків виявляється у взаєминах із дорослими.

У площині «підлітки – вчителі» найчастіше виникають протиріччя. Вчителі дуже часто використовують авторитарний стиль відносин з учнями, не зважаючи на психологічні зміни, що відбулися у самоусвідомленні підлітків. Як наслідок, це призводить до погіршення ставлення до навчання взагалі, збільшення

критичності відносно школи, а в крайніх випадках – до особистісного конфлікту із вчителями.

Схожу позицію у взаєминах із підлітками займають і батьки. Багато батьків вважають, що незалежно від віку підлітки є недостатньо дорослими, щоб бути самостійними. Суцільний контроль дорослих певною мірою знецінює необхідність підлітків брати на себе відповідальність за прийняті рішення і поведінку. Це підтверджують і результати емпіричного дослідження, виконаного на базі КЗШ № 88. Вибірку склали 99 учнів 6 – 9-х класів віком 11 – 15 років.

Використання шкали рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера у модифікації Є.Ф.Бажина, Є.А.Голинкіної, А.М.Еткінда дозволило нам виявити тенденції до локалізації підлітками суб'єктивного контролю над значущими ситуаціями, атрибутивно пояснюючи поведінку респондентів особистісними зусиллями (інтерналі) або впливом зовнішніх сил (екстернали)

Аналіз середніх величин рівня суб'єктивного контролю підлітків у віковій динаміці (11–15 років) виявив домінування тенденції до екстернальності (середні величини ≥ 26 балів діагностичного профілю) у школярів-підлітків усіх вікових груп. Найбільша кількість екстерналів (68,18 %) виявилася у групі 13–14-річних підлітків – учнів 8 класу. Підлітки із високим рівнем екстернальності майже не простежують зв'язку між своїми вчинками і важливими для них подіями життя, не вважають себе спроможними контролювати розвиток таких подій (низький рівень саморегуляції); у них низький самоконтроль і висока тривожність.

Достатньо представленою є також кількість підлітків із середнім рівнем суб'єктивного контролю (збалансованість тенденцій інтернальної і екстернальної спрямованостей): максимальна кількість по вибірковій сукупності – 44,83% серед 6-класників (11–12 років), мінімальна кількість – 31,82% серед 8-класників (13–14 років). Особливості виявлення суб'єктивного контролю підлітків даної групи можуть дещо змінюватися залежно від сприймання проблемної ситуації як складної, суперечливої або як простої, зрозумілої. Поведінка і психологічне почуття відповідальності за неї підлітків даної групи залежать від конкретної соціальної ситуації та індивідуального досвіду.

Висновки. Відповідальність – поняття філософсько-педагогічного змісту, яке характеризує соціальний суб'єкт під кутом зору виконання ним соціальних, правових чи моральних вимог.

Емпіричне дослідження особистісних факторів відповідальної поведінки підлітків дозволило виявити домінування тенденції до екстернальності у підлітків усіх вікових груп, що означає недостатній рівень соціального розвитку підлітків і свідчить про залежність, пасивну життєву позицію підлітків у динаміці. Дана тенденція ускладнює формування соціальної зрілості і самостійності особистості підлітків, що потребує підвищеної уваги педагогічної спільноти до проблеми розвитку відповідальності школярів.

Список використаних джерел:

1. Божович Л. І. Личность и ее формирование в детском возрасте / Лидия Ильинична Божович – Москва: Наука, 1968 – 195 с.

2. Ильин Е.П. Психология риска / Евгений Павлович Ильин. – Санкт-Петербург: Питер, 2012. – 288 с.
3. Мудрик А. В. О воспитании старшеклассников / А. В. Мудрик. – Москва : Педагогика, 1981. – 160 с.
4. Оржеховська В. М. Духовність – це здоров'я молодого покоління: навчально-методичний посібник / В. М. Оржеховська, Т. В. Тарасова – Київ, 2005 – 216 с.

УДК 159.9

Сулік О. А.

Психологічна готовність до навчання як фактор адаптації до школи у молодшому шкільному віці

Анотація. Стаття присвячується проблемі психологічної готовності до навчання в молодшому шкільному віці. Визначається видова і структурна специфіка феномену, підкреслюється взаємозв'язок між готовністю до навчання і рівнем адаптованості до школи у молодших школярів.

Ключові слова: психологічна готовність до навчання, адаптація, рівні та етапи адаптованості, причини дезадаптації.

Аннотация. Статья посвящена проблеме психологической готовности к обучению в младшем школьном возрасте. Определяется видовая и структурная специфика феномена, подчеркивается взаимосвязь между готовностью к обучению и уровнем адаптированности к школе в младшем школьном возрасте.

Ключевые слова: психологическая готовность к обучению, адаптация, уровни и этапы адаптированности, причины дезадаптации

Summary. The article is devoted to a problem of psychological readiness for training at younger school age. It is defined specific and structural specifics of a phenomenon, it is emphasized the interrelation between readiness for training and adaptedness level for school at younger school age.

Keywords: psychological readiness for training, adaptation, levels and stages of adaptedness, reasons of disadaptation

На сучасному етапі розвитку освіти стала актуальною проблема підготовки дітей до школи. У зв'язку з цим, психолого-педагогічна наука приділяє багато уваги питанням адаптації дітей до школи. Вчені насамперед розглядають цю проблему з точки зору відповідності рівня розвитку дитини вимогам навчальної діяльності. Психологічній готовності дітей до шкільного навчання присвячені роботи Г. Віцлака, О.В. Запорожця, В.К. Котирло, С.О. Ладивір, Н.А. Побірченко, Є.В. Проскури, Н.Ф. Скрипченко та ін.

Як стверджує Любчук О.К., готовність до шкільного навчання – це система психологічних характеристик дитини, необхідних для успішного навчання в школі. Психологічна готовність включає здатність дитини до прийняття нової «соціальної позиції» - позиції школяра, тобто здатності управляти своєю